

KOLOZSVÁR RÉGI LAKÓI

EGY-EGY VÁROSRÓL alkotott fogalmaink annak külsejére vonatkozó képzeleteinkből, meg belső életét feltáró, lakosságának tetteit, hajlamait megvilágító adatokból tevődnek össze. Az előbbi a városképet tárja elénk, a város fekvését, épületeit, műemlékeit. Az utóbbi azokat a szellemi, lelki, gyakorlati tényezőket igyekszik megjeleníteni, melyek a város külső képét megalkották és kifejlesztették a lakosság sajátos felfogása szerint.

Kolozsvár lakosairól az első felvilágosítást magának a városnak neve, illetve annak régi alakja, a »Cluswar« nyújtja. A szó első része, Clus, szláv eredetű, mely a helység egykori szláv lakosairól tanuskodik, a szó második része, a »vár« magyar elnevezés, mely egyúttal a város legrégebb történeti szereplésére is rávilágít. Eredetileg királyi vár volt, mely a Szamos folyó vonalát őrizte. A régi, XIII. századi oklevelek itt-ott megnevezik a vár magyar jobbágyait (Bulchu, Choka, Agad, Bela stb.), akiknek ősei – amint azt régészeti leletek bizonyítják, – még a honfoglaláskor telepedtek le. Az epternachi kódex feljegyzése (1241) meg éppen arról tud, hogy a tatárjárás idejében a magyarság nagy tömegben pusztult el Kolozsvárt. A város ekkor még csak az Óvárra terjedt ki. Ennek piacán, a mai Karolina-téren állhatott legrégebb temploma, melyet később a XV. században a domonkosok átépítettek. Az Árpád-kori művelődésnek a várnál is jelentősebb központja volt a szomszédos, kolozsmonostori bencés apátság, melyet IV. Béla király oklevele szerint még I. Béla alapított 1061–1063 táján.

A XIV. század elején Károly Róbert Kolozsvárt, illetőleg az akkori elnevezéssel Kuluswar-t városi rangra emelte és kiváltságokkal ruházta fel, amivel megvetette későbbi nagy fejlődésének, fellendülésének alapját. Ezzel párhuzamosan megindult a szász lakosság letelepedése és megerősödése. A XIV. század folyamán azonban a magyar lakosság, az u. n. civis-ek még egyensúlyban voltak a letelepedett szászokkal, akiket régi elnevezéssel hospeseknek, vendégeknek neveztek. Az írott források, bár ebben a korban még ritkák, mégis valamennyire tájékoztatnak a magyarság életéről. Az oklevelek több magyar nevet őriztek meg ebből az időből. Megtudjuk, hogy egyesek, mint Székely Miklós (Nicolaus Zekul) a városbíróságig emelkedtek, a Székely nemzetség, vagy ahogyan latin okleveleink nevezik, a »generatio Zekul« meg éppen döntő tényező volt a város életében. Mások az ipar terén tevékenykedtek, mint Jakab szücs-céhmester. De résztvettek az egyházi és az ezzel összefüggő művészi életben is. A magyarságnak ekkor már az óvári Árpád-kori templomon kívül még egy plébániája volt, a Szent Péter és Pálról nevezett templom, melynek Nagy Lajos király malomépítésre telket adományozott. A század derekán megindult a Szent Mihály-plébániatemplom építése is, melyhez a búcsút engedélyező pápai bullát a szász Nunne Péter hozta el Avignonból. Felépítésében azonban a magyarok is résztvettek mind munkájukkal, mind adományaikkal. Bakányi Péter (Petrus Bakani és felesége, Senyd 1372-

ben magyar-utcai (in platea Mager Utcha vocata) telküket aján-dékozták az épülő plébániaegyháznak. A század derekán tűntek fel az első, névszerint ismert kolozsvári művészek, Miklós festő és később fiai, Márton és György szobrászok, a nagyváradi királyszobrok meg a világhírű prágai Szent György-szobor alkotómesterei.

A XIV. századi kolozsvári magyarságnak nemcsak munkáját, tevékenységét, alkotásait, egyes tagjainak nevét ismerjük, hanem magyar beszédjét, szavait is. A régi oklevelek hideg méltósággal gördülő latin mondatait nem egyszer ismerősen csengő, magyar szavak szakítják meg. »Sylvas nostras vulgariter Feketw Erdw vocatas« – olvashatjuk az egyik oklevélben (1331), más iratok szövegében meg a »Cheer« (1366), »Harsffa« (1366), »potok«, »domb« (1377) szavakat találjuk. Főként a határjárási oklevelek vannak tele magyar helynevekkel. »Gyewrgyfalva, Felekpataka, Hataarpataka, Zupurbercz, Zamosfalwa, Hegeshalom, Cherebereke, Baglyastó, Patha, Ereospatakfeo, Sooskwth, Akna tere, Banabyk, Rewd, Ahton, Wasarew, Sospatak, Zamus, Bochteleke pataka, Tarchahaza, Ondoteleke, Zentmyklos, Swk, Feyrd, Teulgyspatak, Kayantho, paapfalva, Tulfahatar, Andornokmal, Kwbanya, Baach, Monostor, Nadas, Capus«, – olvassuk a régi oklevelekben. Szinte a régi magyarok hangját véljük hallani, amint nevükön nevezik az ismerős tájéket.

A XIV. század végén és a XV. század első felében a lakosság vallásos hite, művészi képességei és gazdasági ereje a Szent Mihály-plébániatemplom felépítésében nyilvánult meg. Ebben a nagy munkában a Zsigmond király uralkodása alatt megerősödő és előretörő szász lakosságnak oroszlánrésze volt. A város vezetését ekkor ők tartották a kezükben, a plébániatemplom építkezését is ők irányították.

Valószínűleg az előretörő szász lakosság nyomására indult meg a magyarság szervezkedése, melynek számos nyomát látjuk. 1453-ból fennmaradt a magyar adófizetők egyrészenek a névsora, melyet irodalomtörténetünk a polgári élet egyik legrégebb magyar nyelvű emlékeként tart számon. Ez a jegyzék mélyen bevilágít a magyarság középkori életébe. Megismerjük belőle a magyarság lakóhelyeit, a régi magyar utcaneveket, a Farkas-, Király-, Közép-, Magyar-, Szent Péter-, Híd-, Monostor-, Széna-, Szeben- és Tordautcákat. De megismerjük belőle a magyar lakosok neveit, foglalkozását is. A névsort át meg átszövik a magyar szavak, foglalkozásnevek, mint »Chyzar, Thakach, kwpa, warg, Igyartho, thimar, Molnár, Aich, Fazakas, Syweges, kadar, kerekes, Zabo, Mezaros, kowach, Zekeres, Nylas, Nyerges, Zywgnyartho, Zakach, keesgyartho, Bwzoganus, hustyartho, kolchar, paisygyartho, Zewch«, vagy a magyar személynevek, mint Warga Geergh, thomas Zenegethew, Zekeres Peter, Nylas Janus, Zywgnyartho Peter, pereczsythew lazlo, keesgyartho Thamas, Balas hwsthartho, Iweges pal, Fabianus lepenijes. Thegez Estyan. Megtudjuk, belőle, hogy a kolozsvári magyar polgárság soraiban nemcsak számos írástudó, »literatus«, akadt, hanem az ipari életben is erőteljes részt vettek, a legkülönbözőbb ipari foglalkozásokat űztek – mint a fentebb idézett magyar és azon-

kívül még a latin foglalkozásnevek bizonyítják, – sőt voltak közöttük szép számmal kalmárok is. A művészi iparágakat is bűzgón művelték. A jegyzék több magyar ötvöst, asztalost és kőfaragót sorol fel, mint Balázs és Miklós kőfaragókat, Jakab és István aranyműveseket, meg Ethwes Lőrincet, Benedek és Bertalan asztalosokat. A magyar lakosság kevéssel utóbb, 1458-ban egyre növekvő erejével kivívta, illetőleg visszavívta politikai egyenjoguságát is. Ettől kezdve a város egyik évben szász, a másik évben magyar főbíróvá választott. A többi városi tisztségeket felváltva, illetve megosztva viselték a magyar és szász polgárok.

A polgári lakosság mellett a különféle szerzetesrendek tevékenykedtek a művelődés minden ágában. A szomszédos Kolozsmonostoron a bencéseknek állott régi, még a tatárjárás előtt épült kolostoruk, mely hiteles helyi működésével fontos jogi szerepet töltött be. Templomának gazdag és művészi felszereléséről az 1427-es leltár tanuskodik, mely felsorolja aranyhímzésű miseruháit, díszes kelyheit, embernagyságú ércgyertyatartóit, továbbá a könyvtár kódexeit. Az utóbbi, – előhírnöke és őse Kolozsvár számos értékes könyvtárának – több mint negyven kötetből állott, melyeket ugyancsak forgathattak, mert közülük nem egyet – mint a leltár feljegyzí – olvasói idegenítettek el.

A XV. század derekán épült fel az Óvárban a domonkosok kolostora, mégpedig a szerzetesek kezemunkájával. Közel egykorú leírás hangsúlyozza: »...a napnál világosabb, hogy ennek a kolostornak épületeit sok munkával nagyobbára a szerzetesek építették«. Ugyanitt feljegyezték azt is, hogy a kolostornak megvannak a kőszegéshez, kőfaragáshoz és üvegablakok készítéséhez szükséges, összes eszközei. A kolostor első pártfogója Hunyadi János volt, aki 1455-ben az építéshez évi 50 forint értékű kőst adományozott. Ezt az adományt Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos is megújították. A kolostort a nagy kormányzón kívül számos mecénás támogatta, akik részint a kolozs-dobokamegyei nemesség, részint az erdélyi vajdák sorából kerültek ki. A tehetős pártfogók birtokadományokkal és drága egyházi felszerelésekkel bőven ellátták, sőt némelyik, mint Dengelegi Pongrácz János vajda özvegye, Erzsébet, kápolnát építtetett, oltárképet csináltatott, somkereki Erdélyi János és szamosfalvi Mikola Ferenc szintén kápolnát (capella Rosarii) építtettek, Erdélyi János ugyanide szárnyasoltárt faragtatott. Szinte a környék magyar nemességének családi temploma volt.

A kolostor lakói, akik között magyarok, szászok, spanyolok és olaszok egyaránt voltak, élénk szellemi életet folytattak. Közülük került ki Nicolaus de Mirabilibus, a kiváló író, a firenzei domonkos Studium generale régense, később magyarországi rendfőnök és Mátyás budai egyetemének újjászervezője. Bizonyosra vehető, hogy a kolozsvári domonkosok is tartottak fenn iskolát. Szép könyvtárt is gyűjtöttek össze, melynek külön termét, könyvesházat építettek.

A harmadik szerzetesrendet, a minoritákat a város nagy szülötte, Mátyás király telepítette le és ő maga, saját költségén építtette számukra a Farkas-utcai kolostort és templomot. Még az építömesterről is maga gondoskodott, alig néhány hónappal halála.

előtt, 1490 januárjában küldte le János barátot az építkezés elvégzésére. Ez a kolostor és templom, mint a sírkövekből és végrendeletekből kitűnik, a magyar polgárság kedvelt egyháza volt. Életükben elhalmozták kisebb-nagyobb adományaikkal, éltük fogytán pedig ide kíváncsoztak végső nyugovóra. Így tett például György kőfaragó, aki valószínűleg résztvett a templom szobrászi díszének kifaragásában is. Buzgó és vallásos felesége, Magdolna, a harmadrendű ferences nővér pedig ugyanitt kápolnát építtetett és erről, valamint a minoriták templomáról 1531-ben kelt végrendeletében bőkezűen gondoskodott. Különféle adományokat tett miseruhák, kelyhek, keresztek csináltatására, továbbá a főtéri templom Mindenszentek-oltárának megaranyozására és a domonkosok Szent Sebestyén-oltárának kijavítására. Az egyszerű polgárasszony megható végrendeletén keresztül mintegy a kolozsvári polgárság lelki életébe pillantunk be és megismerhetjük a művészetet teremtő, vallásos mecénáskodás lelki rugóit.

A szász lakosság köréből főleg két plébános emelkedett ki mecénási tevékenységével, Slewnig Gergely, aki a Szent Mihály-templom egyik kápolnáját díszítette falfestményekkel és felépíttette a plébániaházat (1477–1481), meg Klein János, aki a templom díszes sekrestyeajtáját faragtatta (1528).

A város egészének közös tevékenységét a várfalak, kapubástyák építése jelzi, továbbá az emberbaráti célokat szolgáló intézmények, az aggok Szent Erzsébetről nevezett menedékháza és a Szent lélek meg Jób patriarcha nevét viselő ispotályok.

A MOHÁCSI VÉSZ UTÁN, az önálló Erdély kialakulásával kapcsolatban Kolozsvár helyzete is megváltozott. Központi fekvése csakhamar központi jelentőséget biztosított számára. Országos események zajlottak le falai között. A Szent Mihály-templomban fejedelmválasztó országgyűléseket tartottak. A fejedelmek maguk is gyakran időztek kiváltságokkal elhalmoztott, kedves városukban. Kolozsvár súlya, jelentősége nöttön nőtt. A fejedelmi Erdély központja, civitas primaria lett, bár hivatalosan nem volt székhely. De azzá tette szellemi fölénye, gazdasági ereje, épületeinek szépsége. Viszont különleges helyzeténél fogva megtudta őrizni polgári jellegét, függetlenségét. Polgárainak önálló szervezete mindenre kiterjedt, a város kormányzására éppen úgy, mint a város védelmére. Az önállóság adta öntudat áthatotta a polgárság vezetőit és tagjait egyaránt. A nagyszámú városi iratok, jegyzőkönyvek, számadáskönyvek, – melyek most már legnagyobbbrészt magyarnyelvűek – nem egyszer érdekesen világítják meg a várost igazgató polgárság gondolkozását. 1620-ban a város közgyűlése az újonnan megválasztott építési biztosokat, Bácsi Istvánt és Minthler Istvánt azzal bocsátja munkájukra, hogy »ismeretes búzgóságuk szerént, a város boldogságát tekintve, a várfalakat mindenütt, ahol szükséges, szélét, közepét és alját minél hamarább csináltassák meg«. 1619-ben a város közgyűlésén a városfalak kijavítását azzal a megokolással rendelik el, hogy a »közvagyonra mindig nagyobb gondoskodás kívántatik, mint a magánra«. Bástyáikat a béke védelmére emelték,

a Bethlen-bástya 1629-ben készült feliratában mélységes hittel fohászknak: »Uram Isten őrizz meg bennünket békeségben«. (Domine Deus conserva nos in pace). A város körültekintő vezetősége gondoskodott arról is, hogy ne csak a falak és bástyák, hanem a polgárok is készen legyenek a védelemre. 1659-ben a közgyűlés azt végezte, hogy »a bíró és tanács haladék nélkül csináltassanak céllovésre tárgyat és a polgárokat céhenként gyakoroltassák, port (azaz löport) adván állandó gyakorlásra és a kik vonakodnak, kényszerítsék rá. Ezen gyakorlás – úgymond – a jövőre nézve a félelem eltávoztatására is hasznos lesz.« A város kormányzásáról vallott nézeteiket az 1650-ben újjáépített tanácsház falaira festett, ajtajaira vésett feliratokban örökítették meg. A kapu felírata (magyarra fordítva) így hangzott: »Bárki légy, senator, ki e házba hivatalos kötelességben belépsz, e kapu előtt magánérzelmeidet dobd el; haragot, erőszakot, gyűlölséget, barátságot, a község iránti hízkelkedést, személyes ügyet és gondot fojts el. Mert ahogy igazságos vagy igazságtalan leszel, úgy várhatod és viselheted az Isten igazságát.« Másutt ezt olvashatták: »Ahol nem szigorú az igazságszolgáltatás, ott a jámbor elmék is megromlanak«, vagy egy másik helyen: »öreges gyűlölet, magánérdek, ifjak tanácsa pusztítja el az államot«, másutt ismét: »Ez a ház gyűlöli a tunyaságot, szereti a békességet, bünteti a vétket, megtartja a törvényeket, tiszteli a jókat.«

A városi élet fundamentumát a céhek alkották, melyek jobbára még a XV. század folyamán alakultak ki, a fejedelemség idejében, a XVI–XVII. században pedig rendkívül erősen fellendültek. A fejedelmek különféle kedvezményekkel halmozták el őket és – ami talán a leglényegesebb – sűrűn felhasználták szolgálataikat. A gyulafehérvári fejedelmi palotát jobbára kolozsvári kőfaragók építették, kolozsvári festők ékesítették. Az ötvösmunkákat innen hozták, a díszes kötéseket itt csináltatták. A fejedelmi udvartartás szükségleteit jórészt Kolozsvárt szerezték be. Mindez a város iparát, kereskedelmi tevékenységét és azzal párhuzamosan jólétét erősen növelte. Kincses Kolozsvár fogalma ekkor alakult ki. A fejedelmi udvar magasabb igényei a művészi iparágaknak, a kőfaragásnak, asztalosságnek, ötvösségnek színvonalát rendkívül emelte. Kolozsvár Brassót és Szebent elhomályosítva hamarosan a művészi élet központja lett. A fejedelmi korszak renaissance művészetének magyar jellegét éppen Kolozsvár túlsúlya, céheinek túlnyomóan magyar tagjai biztosították. A céheket társadalmilag is nagy megbecsülés övezte. A tanult osztály és az ipart űző céhek között nem volt szakadék vagy ellentét. Jellemző erre, hogy Thoroczkai Máté unitárius püspök fia apródnak, azaz inasnak szegődött el Décsi János ötvösmesterhez. Viszont a céhtagok között is sűrűn akadtak tanult emberek. Az ötvöscéh 1561-ben kelt céhszabályzatát például Szegedi György szabómester és városi jegyző szerkesztette, aki később a fejedelmi tábla ítélőbírája lett. Tótházi András szabó céhmesterről meg azt olvashatjuk, hogy céhének egy »nagy Cosmographiát«, azaz földrajzi szakmunkát ajándékozott. A város vezetői, a fő- és királybírák rendszeren a tekintélyes céhmesterek

közül kerültek ki. Bonczhidai Gergely ötvöscéhmester, akit sirfelirata jeles művésznek, példás férfinak, a vallás támogatójának, a közügyek hű sáfárjának és a város dicsőséges bírójának magasztal, többizben viselt bírói tisztséget, Linczegh János pedig, aki önfeláldozó magatartásával a várost a török-tatár dúlástól megmentette, a szücsceh éléről került a főbírói székbe.

A város és ezzel együtt az ország szellemi igényeiről a kollégiumok gondoskodtak, melyeket a reformáció és az ellenreformáció mozgalmaival kapcsolatban sűrű egymásutánba alapítottak. Már 1557-ben a fejedelem és az országgyűlés iskola felállítását rendelte el az óvári egykori domonkos kolostorban, mely eleinte református, később unitárius szellemben működött. Ennek volt egyik mecénása Mikó Ferenc, Csík, Gyergyó és Kászon székek kapitánya, aki »bizonyos summa pénzt hagyott, – írja felesége, Pókai Anna – hogy abból unitárius valláson levő deákok jó móddal taníttassanak, akik jövődöben az eklézsiában szolgáljanak Istennek tiszteletére és az ő szent igazságának elővitelére«. (1635). Báthory István fejedelem pedig még 1581-ben, az egykori Farkas-utcai minorita kolostorban jezsuita egyetemet alapított, »ahol – mint adománylevelében írja – az ifjak a szentírásokban és a klasszikai tudományokban oktattatván, némelyek a templomi istentiszteletre, mások a polgári tudományokra válnak alkalmasokká, amiért eddig a magyar nemzet ifjúságának nagy költséggel messzi utazásokat kellett tenni, minthogy sem Erdélyben, sem Magyarországon nem voltak Collegiumok és Akadémiák.« A XVII. században II. Rákóczy György fejedelem ugyancsak a Farkas-utcában református kollégiumot építtetett, melyet 1656-ban nem kisebb férfi, mint Apáczai Csere János nyitott meg »Az iskolák igen nagy szükségéről és azon okokról, melyek miatt azok a magyaroknál elpusztult állapotban, vannak« című beszédével. Az új kollégium kevéssel utóbb nagy pártfogóra talált Barcsay Ákos fejedelem személyében, aki 1659-ben kelt végrendeletében – mint írja »a Szentlélek sugallata által felvilágosítva« – nagy adományt tett, hogy »azon egyháznak, mely őt közepes sorsából a fejedelmi méltóság magaslatára emelte, hív sáfára legyen«.

Természetes, hogy ahol a tudományt és műveltséget ilyen nagy szeretettel támogatták, ott a könyvnyomtatás is virágzott. Kolozsvárt már 1550-ben nyomdát állított Heltai Gáspár, aki szász létére a magyar művelődés lelkes és kimagasló munkása lett. Óvári nyomdájából, mely valószínűleg Boescai István születési házában állott, került ki magyar Bibliafordítása, Zsoltáros könyve, melyet nyomtatott „az Wrnac tisztességére, a nemes Magyar nemzet épülésére”, továbbá Tinódi Sebestyén históriás énekei és a váradí káptalan XIII. századi jegyzőkönyve, Árpád-kori helytörténetünk egyik legfontosabb forrása. Munkásságát betetőzte magyar „Chronica”-jával, melyet megírt, mint a címlapon mondja: „Bonfinius Antalnac nagy könyvéből és egyéb Historiás könyvekből nem kiczin munkával.” A XVII. század végén pedig Misztótfalusi Kis Miklós, az európai hírvű, kiváló nyomdász és a magyar művelődés önfeláldozó terjesztője működött Kolozsvárt. Kültorda-utcai nyomdájában nemes metszésű

betűkkel ékes könyvek készültek, közöttük a magaszerzette „Siralmas Panasz” az 1697-es kolozsvári tűzvészről. Jellemző Kolozsvár szellemi életére, művelődésének színvonalára, hogy a XVI–XVII. században itt nyomták a legtöbb magyar könyvet. A vallásos és politikai nyomtatványokon kívül sok szép magyar vers került ki a kolozsvári nyomdákból. A XVI–XVII. században főként a históriás énekeket kedvelték, melyek gyakran szóltak a törökverő Hunyadi Jánosról és Kolozsvár rajongva szeretett nagy szülöttéről, Hollós Mátyásról. Nem véletlen, hogy Göröcsöni Ambrus és Bogáthi Fazekas Miklós éneke Mátyás királyról, meg Heltai Gáspárnak a nagy király életét annyira kedves kolozsvári epizóddal gazdagító története éppen itt jelent meg. A XVII. század békésebb világában a polgári életet magasztaló énekek sajátos műfaja alakult ki. Főművelői Kolosi Török István, aki „Az Asszonyi Nemnek Nemességéről” írt (1630) és Szentmártoni Bodó János, kolozsi unitárius pap, akinek ily című versei jelentek meg Kolozsvárt és Löcsén: „Vasról való Enek” (1636), „Az Sonak Ditsiretiről Való Magyar Rythmusok” (1642), melyekben a vas-, illetve a sóbányászatot magasztalja, továbbá „Az Áts Mesterek ditsireti” (1647) és „Az tisztés és nemes Kalmaroknak Avagy Arus Embereknek illendő ditsireti”. A magyar városi életnek, a polgárság tevékenységének ezek éppen olyan beszédes tanúbizonyságai, mint a nagy számban fennmaradt, magyarnyelvű város-iratok, jegyzőkönyvek, számadáskönyvek az egykori céhek működésének kedves és szép emlékei.

A XVII. ÉS A XVIII. SZÁZAD FORDULÓJÁN az uralomváltozás, a kuruc háborúk, a német katonai megszállás súlyos válságba sodorták a várost. Ekkor írták magukat a város elöljárói „romlott és elerőtlenedett Kolozsvár tanácsának”. A nehéz esztendőkből a városi vezetőség érdeklődése fokozott mértékben fordult a múlt felé. 1734-ben a tanács egy városleírást (*Descriptio civitatis Claudiopolis*) íratott és ezt a jóakarató olvasónak ajánlotta (*Sincero Lectori commendat et offert Magistratus Claudiopolitanus*). Bár valószínű, hogy felsőbb kívánságra rendelték el a régi adatok összeállítását, mégis szerzői, Páter Pál, idősebb Pataki István, Gyergyay Pál, Füzéri György oly gonddal és lelkiismeretességgel írták meg, hogy hivatalos jelentésnél sokkalta több lett. A város szeretete és nagy történeti öntudat jellemzi minden sorát, amelyekben részletesen számot adnak a város erődítéseiről, feliratairól, épületeiről, történetéről. Kolozsvár régi emlékeire nézve oly értékes forrás, hogy méltán tekinthetjük a magyar művészettörténetírás egyik legelső művének.

A sokféle megrázkódtatásból csak lassan tért magához a lakosság. A szellemi életben a lassú fellendülésnek, a békés munka megkezdésének első jelei az újrászervezkedő katolikus egyház intézményeiben mutatkoztak. A jezsuita kollégium (1700–1703) és a jezsuita (ma piarista) templom felépítése (1718–1724) jelezte a század első évtizedeiben a szellemi és művészi fejlődés megindulását. Később, a század derekán Biró János plébános (1739–1761) fejtett ki nagyszabású mecénási tevékenységet. A Szent Mihály

templom új művészi dísze, a barok szószék, oltárok, szobrok, képek, az új torony és a diadalkapuszerű cinterem-bejáró mind az ő páratlan bőkezűségéből készült.

A város fejlődésének új lendületet adott 1790-ben a gubernium áthelyezése, amivel Kolozsvár hivatalosan is Erdély fővárosa lett. A közhivatalok ide költöztek át, az országgyűléseket 1791 óta itt tartották. Az átalakulás meglátzotta a város külsején és szellemi életén egyaránt. Az új fővárosi élet magához vonzotta az erdélyi főnemesség tagjait, akik sűrű egymásutánban építették fel palotáikat. Törekvéseik magukkal ragadták a városi tanácsot, mely számos szépsészeti intézkedést tett. Megkísérelte a piactér (Mátyás király-tér) rendezését (1798), hozzáfogott az utcák kövezéséhez (1791), majd elrendelte, hogy a nagyobb épületek terveit mutassák be a tanácsnak jóváhagyás végett (1798), végül a társadalom közreműködésével megvalósította a sétateret (1826–1838).

A politikai fellendüléssel párhuzamosan a művelődési mozgalmak is mind erősebbek és mélyebbek lettek. Az 1791-iki országgyűlés Nyelvmívelő Társaság alapításáról terjesztett be törvénycikket. Egy évvel később, 1792-ben gróf Bánffy György megalakította a Kézírások Társaságát, melynek célja régi kéziratok közzététele volt. Ugyanakkor alakult meg a magyar szintársulat, melynek hajlékáról már az 1795-i országgyűlés határozatot hozott. A terv 1821-ben a Farkas-utcai színház felépítésével meg is valósult, a legelső, állandó magyar színház. Csaknem egyidejűleg, 1819-ben Musikai Egyesület néven zeneiskolát alapítottak. A tudományok művelésére 1814-ben Döbrentei Gábor megindította az Erdélyi Múzeumot, melyet később több történeti, ismeretterjesztő és társadalmi folyóirat követett (Hon és Kölföld, Vasárnapi Ujság, Nemzeti Társalkodó, Történeti Lapok). A mult emlékeinek összegyűjtésére és megőrzésére az 1841/42-es országgyűlés Kemény József és Sámuel grófok indítványára múzeum felállítását határozta el. A terv gróf Mikó Imre buzgó tevékenységével és nagylelkű támogatásával 1859-ben valósult meg az Erdélyi Múzeum-Egylet alapításával. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum gazdag gyűjteményei nagymértékben fellendítették a tudományos kutatást, melyet az 1872-ben alapított Ferenc József-tudományegyetem még jobban erősített és fokozott.

A minden irányban fellendülő szellemi és művészi élet a magyar művelődésnek lelkes, önfeláldozó munkásokat és nem egyszer nagy tehetségeket ajándékozott. A szellem kiválóságai gyűltek össze Kolozsvár falai között, akik a fővárost megelőzve nem egyszer példát és utat mutattak az egész magyarságnak.

Az az élénk szellemi élet, melyet Kolozsvár lakói századokon át folytattak, az a mély kultúra, melyet maguknak kialakítottak, tükröződik vissza a város külsején, épületein, műemlékein. Ezért mondja találon báró Jósika Miklós Abafijában: „Kolozsvárnak lakóit kell ismerni, hogy azt szépek találjuk”. Megjegyzése rávilágít a legfőbb értékre, az élő, a cselekvő emberre, amelyik a várost a maga hasonlatosságára megalkotta.

BALOGH JOLÁN